

İSLAM BORÇLAR HUKUKUNDA
TA'YİN MUHAYYERLİĞİ
RIGHT OF CHOISE IN İSLAMIC DEBT LAW

HASAN ŞAHİN

[Dr. Öğr. Üyesi, Sinop Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İslam Hukuku ABD.
Faculty Member, PhD., Sinop University Faculty of Divinity,
Department of Islamic Law
hsahin@sinop.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0002-8446-2944>]

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 29 Haziran/June 2018

Kabul Tarihi / Accepted: 07 Kasım/November 2018

Yayın Tarihi / Published: 24 Aralık/December 2018

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Aralık/December

Yıl / Year: 2018 *Sayı – Issue:* 45 *Sayfa / Pages:* 183-208

Atıf/Cite as: Şahin, Hasan. "İslam Borçlar Hukukunda Ta'yin Muhayyerliği - Right of Choise in Islamic Debt Law". Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi- Ondokuz Mayıs University Review of the Faculty of Divinity 45 (Aralık-December 2018): 183-208.
<https://doi.org/10.17120/omuifd.438679>

İntihal/Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via plagiarism software. <http://dergipark.gov.tr/omuifd>

Copyright © Published by Ondokuz Mayıs Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi – Ondokuz Mayıs University, Faculty of Divinity, Samsun, Turkey. All rights reserved.

İslam Borçlar Hukukunda Ta'yin Muhayyerliği*

Öz: İslam hukukunda tarafların karşılıklı irade beyanında bulunmaları ile kurulan akidler, tam anlamıyla hukuki sonuç meydana getirmesi ve mülkiyetin kesin bir şekilde intikali için birtakım şartlara ihtiyaç duyar. Ayrıca bu şartlarla birlikte tarafların yanılmasının önüne geçilmesi için akidlerde bir takım seçimlik haklar vardır. Bu haklar “aldanmama, rızaya dayanma ve meçhuliyet taşımama” gibi ilkelere dayanır. Bu ilkelere hareketle akidlerde seçme, cayma ve onama iradesinin yer aldığı her husus muhayyerlik konusu içerisinde değerlendirilir. Tarafların ön anlaşma ile belirledikleri muhayyerliklerden olan ta'yin muhayyerliği kuruluş ve tamamlanma sürecinde akdin şartlarını negatif yönde etkilememekte, mün'akid, sahih ve lazımlı bir şekilde kurulmuş akide müşteriye veya satıcıya belirli ürünlerden birisini satış sonrası seçme imkanı vermektedir. Bu seçimlik hak, akdin nefaz kazanmasında etkilidir diyebiliriz. Muhayyerliklerin akidlerde var oluş esprisi olan “aldanmayı önleme” ilkesi, ta'yin muhayyerliğinde de yer almakta olup, aldanmaktan korkan tarafa en azından tespit edilmiş olan mallardan dilediğini seçme imkanı vermektedir. Modern kanunlarda yer almayan bu tür bir seçimlik hakkın İslam satış hukukunda yer alması akit sistemi açısından değerli bir husustur.

184

OMÜİFD

Anahtar Sözcükler: İslam Hukuku, Akid, Muhayyerlik, Tayin Muhayyerliği, Aldanma.

Right of Choise in Islamic Debt Law

Abstract: The acts established by the mutual declaration of the will of the parties in Islamic law need some preconditions for bringing the legal result to the full and definite transfer of ownership. In addition, there are a number of electoral rights in order to prevent misunderstandings with these conditions. These rights are based on principles such as "do not deceive, depend on the rationale and carry no oblivion". On the basis of these principles, every matter which includes the election, withdrawal and ratification order in contracts is considered as the right of option. The choice of the parties, which is determined by the preliminary agreement, does not affect the terms of the contract in the process of establishment and completion of the election, and it allows the customer or the seller to select one of the specific

* “Bu çalışma 24/10/2016 tarihinde sunduğumuz “Akidlerde Muhayyerlik Teorisi” başlıklı doktora tezi esas alınarak hazırlanmıştır.” (Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslam Hukuku Anabilim Dalı, Doktora, Ekim/2016).

“This article is extracted from my doctorate dissertation entitled “Right of Option (al-Khiyar) Theory of Contracts” (Ph.D. Dissertation, Ondokuz Mayıs University, Institute of Social Sciences Islamic Law, Ph.D., Samsun/Turkey, October/2016).

products after the sale. This optional right can be said to have an effect on the contractual functioning. The principle of "prevention of deception", which is the escrow of choice rights in the contracts of choice, is also included in the right of choose, and it gives the possibility of choosing what the least frightened side desires. The inclusion of such an electoral right that is not included in modern laws is a valuable issue in terms of the contract system.

Keywords: Islamic Law, Contract, Right of Option (al-Khiyar), Right of Choice, Deception.

Giriş

Akid yapmayı “borçlanmak” şeklinde değerlendiren fakihler, bu konuyu borçlar hukuku sahasında ele almışlardır. Borçlar hukuku alanında model akid olan *bey'*, İslam hukuku kaynaklarında detaylı şekilde izah edilerek bağlantılı konulara açıklık getirme ve bir dayanak noktası olma vazifesini de üstlenmiştir.¹

Klasik kaynaklarda “Değeri olan malları² karşılıklı olarak değiştirmek”³, “Temlik ve temellük kastıyla karşılıklı olarak malları değiştirmek”⁴,

¹ Orhan Çeker, *İslam Hukukunda Akidler* (Konya: Tekin Kitabevi, 2014), 3; Ali Bardakoğlu, “Bey”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1992), 6: 14.

² Mal kavramı incelendiğinde bunun, mübah ve müntefeun bih (*fayda sağlama*) olması şartı arandığı görülmektedir. Akid tanımını “mal ile mal mübadelesi” şeklinde tanımlayan ilk dönem hukukçularının da mal kavramıyla bu şekilde bir mübahlığı ve fayda sağlıyor olma şartını anladığını ve nitekim yeni yapılan akid tanımlarında örneğin, Mecelle’de mal kavramını daha açık bir şekilde ifade etmek maksadıyla “meşrû” ifadesi kullanıldığı görülmektedir. Bkz. *Mecelle*, Md. 103. Tanımlarda geçen ve satım akdine konu olan “mal kavramıyla” ilgili olarak detaylı bilgi için bkz. Sa’dî Ebû Ceyb, *el-Kâmûsü'l-Fikhî Lugaten ve Istilâhen*, (Dimeşk: Dâru'l-Fikr, 1988), 344. Ayrıca bkz. Nihat Dalgın, “İslam Hukukuna Göre Satım Sözleşmesi Açısından Mal Kavramı”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11/11 (1999): 97-127; Hasan Hacak, “Mal”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2003) 17: 461-465.

³ Alaaddin Ebi Bekr b. Mes’ud el-Kâsânî, *Bedâi' u's-San' ai fi Tertîbi' ş-Serâi'* (Kâhire: Dâru'l-Hadîs, 2005), 6: 467.

⁴ Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullah b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme, *el-Muğnî ve' ş-Serhu'l-Kebîr alâ Metni'l-Mukni' fi'l-Fikhi'l-İmam Ahmed b. Hanbel* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1994), 4: 3.

“Vechi mahsus üzere bir malı bir mal mukabilinde değişmek”⁵ şeklinde birbirine yakın şekillerde tanımlanan bey’ akdi, güncel anlamını akid tanımı içerisinde bulmaktadır. Bu bağlamda akid kavramını Kadri Paşa (ö. 1888) *Mürşidü’l Hayrân*’da “Taraflardan birinden sadır olan îcabın, mevzuda sonucu meydana getirecek şekilde karşı tarafın kabulü ile bağlanması”⁶ şeklinde tarif etmiş, *Mecelle*’de ise akid; “Tarafeynin bir hususu iltizam ve taahhüt etmeleridir ki îcab ve kabul irtibatından ibarettir”⁷ şeklinde tanımlanmıştır.

Akdin kuruluş sürecinde belli bir takım şartlar gerekse de İslam fıkhında esas olan, akidlerin rızâ bir temele dayanmasıdır. Bu sebeple akidlerin kuruluşunda genel olarak şekil ve merasim şartından çok, irade beyanlarına itibar edilir.⁸ Ancak akidde iradeye ait gerekli şartların oluşmaması veya akdin oluşumunda meydana gelen kusurlar nedeniyle akid bazen sahih, fâsid, batıl, mevkuf veya gayrı lüzum gibi farklı şekillerde isimlendirilebilmektedir. Bu bağlamda akdin butlanı, sıhhati, fesadı, nefazı ve lüzumu gibi hususları bir cümlede ifade edecek olursak; kuruluş şartlarını taşıyan mün’akid, taşımayan bâtil; kuruluş ve sıhhat şartlarını taşıyan sahih, kuruluş şartlarını taşıyıp sıhhate engel olacak şekilde vasıftaki kusurlardan dolayı sıhhat kazanamayan akid fâsid; nefaz şartlarını taşıyan nâfiz, taşımayan gayrı nâfiz; lüzum şartlarını taşıyan lâzım, taşımayan gayrı lâzım; tam anlamıyla tüm aşamalardan başarıyla geçmiş olan akid de bâtt (*kesin/kat’î*) olarak isimlendirilir.⁹

⁵ Muhammed b. Muhammed el-Hatîb eş-Şirbînî, *Muğni’l-Muhtâc ilâ Ma’rifeti Meânî elfâzî’l-Minhâc* (yy.: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1994), 2: 320.

⁶ Kadri Paşa, *Mürşidü’l Hayrân İla Marifeti Ahvali’l İnsan*, (Bulak: Matbaatü Kübra’l-Emîriyye, 1891), 27.

⁷ *Mecelletü’l-Ahkâmî’l-Adliyye*, thk. Necib Havâvîni, yy., ty., Md. 103.

⁸ Karadâğî, İslâm’ın, Cahiliye dönemine ait “münâbeze” ve “mülâmese” gibi şekli akidleri caiz kabul etmeyerek şekilciliğin önüne geçtiğini ve akidleri rızâ bir temele dayandırıldığını ifade etmektedir. Bkz. Ali Muhyiddin Karadâğî, *Mebdeü’r-Rızâ fi’l-Ukûd Dirâsetün Mukâranatün fi’l-Fikhi’l-İslâmî* (Beyrut: Dâru’l-Beşâiri’l-İslâmiyye, 1985), 1: 18-22; Hayreddin Karaman, “Akid”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1989), 1: 252.

⁹ Bkz. *Mecelle*, Md. 114, 115, 116, 117; Cumhura göre fâsid ile bâtil aynı anlamda kullanılmakta olup, fâsid akid de bâtil sayılarak geçersiz kabul edilirken; Hanefîlere göre fâsid

Muhayyerlikler, en temelde akdin bağlayıcılık şartlarını etkileyip, akdi gayrı lazım hale dönüştürseler de, akdin kuruluşunda yer alan meclise ait muhayyerlik ile in'ikad şartlarını, Hanefilere göre fesadı giderme açısından sıhhat şartlarını, mevkuf akde icazet verme yönüyle de nefaz şartlarını etkilemektedir.

1. Muhayyerlik

Sözlükte “iki şeyden dilediğini seçme” anlamına gelen muhayyerlik, Arapça kaynaklarda “خيار” şeklinde geçmektedir.¹⁰ Terim olarak, bir akdi geçerli kılma ya da feshetme konusunda tercih hakkına sahip olmak¹¹; “Anlaşmaya veya şer’î bir gerekçeye dayanarak taraflardan birinin veya her ikisinin akdi onama yahut feshetme şıklarından birisini seçme imkânına sahip olmak” gibi tanımlara sahiptir.¹² Diğer taraftan en kısa şekliyle muhayyerlik, akdi fesihten kurtarabilme veya feshedebilme hakkıdır.

Hadis kaynaklarında muhayyerlik teriminin yer aldığı “aldanmama ve aldatmama” ilkesi düzleminde birçok rivayet yer alır.¹³ Sahabe, Tabiûn ve Müçtehit İmamlar döneminde özellikle muamelat ve borçlar hukuku ile ilgili fer’î meselelerde sıkça rastlanan bu terim, fıkıh kaynaklarımızda müstakil başlıklar halinde incelenmeye başlanmış ve İslam hukuk literatüründeki yerini almıştır. Daha çok meclis, şart, ayıp, görme gibi temel muhayyerlikler çerçevesinde ele alınan muhayyerlik, akidlerin yer aldığı

akid, aslen meşrû vasfen meşrû olmayan bir yapıya sahip olduğu için, fesad durumu giderildiğinde sahih hale dönüşebilmektedir. Bkz. Karadâğî, *Mebdeü’r-Rızâ*, 1: 152.

¹⁰ Ebu’l-Fadl Cemaleddin Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzûr, *Lisân’ül-Arab* (Kahire: Dâru’l Mearif, 1119), 15: 1299; Muhammed b. Yakub el-Firûzâbâdî, *el-Kâmûsu’l-Muhît*, (Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 2012), 379; Mustafa b. Şemseddin el-Ahterî Karahisârî, *Ahterî-i Kebîr* (İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1310), 1: 234; Muhammed Revvâs el-Kal’acî, *el-Mevsûatü’l-Fikhiyye el-Müeyyessera* (Beyrut: Dâru’n-Nefâes, 2010), 1: 832.

¹¹ Mansûr b. Yûnus Buhûtî, *er-Ravdu’l-Murbi’ Şerhu Zâdi’l-Müstekni’* (yy.: Müessesetü’r-Risâle, ty.), 305; Ömer Nasûhî Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye ve Istilâhâtü Fikhiyye Kâmusu* (İstanbul: Bilmen Basımevi, 1970), 6: 6.

¹² Hacı Yunus Apaydın, “Muhayyerlik”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2004), 31: 25.

¹³ Buhârî, “Büyû”, 43; Müslim “Büyû”, 1531; Ebû Dâvûd, “Büyû”, 54.

“büyü” bahislerinin birçok yerinde konu içerisinde zikredilmiş veya atıflar yapılmıştır.¹⁴

Muhayyerlikler; işlemi fesaddan kurtarma hakkı şeklinde fesadı gidermek suretiyle olabildiği gibi onay bekleyen gayrı lâzım veya gayrı nâfiz akde icâzet vermek suretiyle de olabilir. “Tarafların akdi geçerli kılma yahut feshetme hakkını kullanma hususunda seçim yapma”¹⁵ veya “Bir akdi feshetme yahut yürürlüğe koyma arasında seçim yapma”¹⁶ şeklinde de tanımlanan muhayyerlik, fıkıh kaynaklarımızda daha çok borçlar hukukunda ele alınmakla birlikte; aile hukukunda bülûğ ve iyileşme muhayyerliği gibi nikah akdinde de yer almaktadır.¹⁷ Ancak muhayyerlikle ilgili yapılan tanımlar, muhayyerliğin hep onama ya da reddetme hakkı sağlamasından bahsetmektedir. Bu yönüyle ta’yin muhayyerliğini dışarda bıraktığından tanımların eksik olduğu kanaatindeyiz. Zira ta’yin muhayyerliğinin bireye sağladığı hak, fesih veya onama değil, müstakil bir seçim hakkıdır.¹⁸ Tanım şu şekilde yapıldığı takdirde daha kapsayıcı olacaktır: “Muhayyerlik, hukukun bireylere sağladığı veya tarafların ön şart olarak belirlediği onama ve cayma hakkına veya akde konu olan ürünlerden birisini seçme hakkına sahip olma”dır.

¹⁴ Bkz. Kâsânî, *Bedâi’*, VI, 469; Ebû Zekerıyyâ Muhyiddin b. Şeref en- Nevevî, *Kitâbu'l-Mecmû' Şerhu'l-Mülhezzebe li'ş-Şîrâzî* (Cidde: Mektebetü'l-İrşâd, ty.), 9: 199; ayrıca bkz. Ali Yüksek, *İslam Hukuk Tarihinde Taberî Mezhebi* (Samsun: Üniversite Yay., 2014), 301.

¹⁵ Abdulkerim Zeydan, *el-Medhal li Dirâseti'ş-Şer'ıyyeti'l İslamiyye* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2006), 359.

¹⁶ Mehmet Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2005), 194.

¹⁷ Vehbe ez-Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî ve Edilletuhü* (Dimeşk: Dâru'l-Fıkr, 1985), 4: 80.

¹⁸ Nitekim Ali Bardakoğlu, muhayyerliğin her durumda bir tür fesih hakkı olmadığını şöyle ifade etmektedir: “Tarafların başlangıçtaki anlaşmasından doğan şart, nakd (süre) ve vasıf muhayyerliklerinde kullanılan fesih hakkının mahiyet ve sonuçları meclis, ayıp, görme muhayyerlikleri gibi hukuk düzeninden doğanlardan nisbeten farklılık gösterir. Hatta ta’yin muhayyerliği hakkının kullanımına fesih denmesi, akid konusunun ayıplı olmasından kaynaklanan fesih hakkına muhayyerlik adı verilmesi de fazla isabetli sayılmayabilir.” Bkz. Ali Bardakoğlu, “Fesih”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 7: 429.

1.1. Muhayyerliğin Akdin Oluşum Sürecindeki Yeri

Muhayyerliğin akdin oluşum sürecindeki yerini anlayabilmek için öncelikle akdin kuruluş ve kesinlik kazanma sürecinde olması gereken koşulların bilinmesi gerekir. Akidlerin kurulduktan sonra kesinlik kazanması mezhep fakihlerine göre farklı süreçlere sahiptir. Hanefilere göre akdin kuruluş ve kesinlik kazanma süreci şu şartlar çerçevesinde ele alınır:

- 1-İn'ikad (kuruluş) şartları
- 2-Sihhat (geçerlilik) şartları
- 3-Nefaz (işlerlik) şartları
- 4-Lüzum (bağlayıcılık) şartları

Hanefilere göre bu şartların her biri müstakil şekilde gerçekleşmelidir. Yani akdin kuruluşu dışında, eksiklik bulunan aşamadaki problem giderildiğinde, akid yeni bir işleme ihtiyaç duyulmadan varlığını sürdürür.

Malikilere göre, akdin kuruluşu ile sihhat aşaması birlikte değerlendirilir. Onlara göre akdin kurulup tamamlanması şu şartlar çerçevesinde ele alınır:

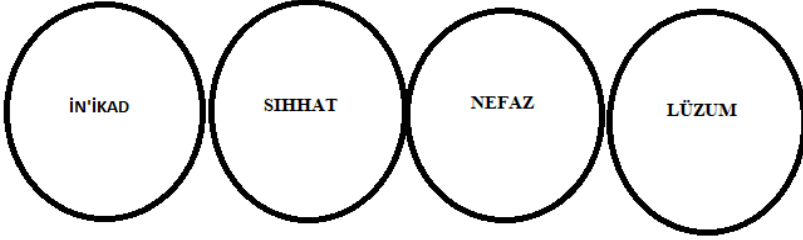
- 1-İn'ikad ve sihhat şartları
- 2-Nefaz şartları
- 3-Lüzum şartları

Şafii ve Hanbelilere göre ise, akdin kuruluş, sihhat ve nefaz şartları birlikte ele alınarak bu şartların birisindeki eksiklik akdi batıl/fasit kılmaktadır. Yani onlara göre akdin kurulup kesinlik kazanması şu şartlar çerçevesindedir:

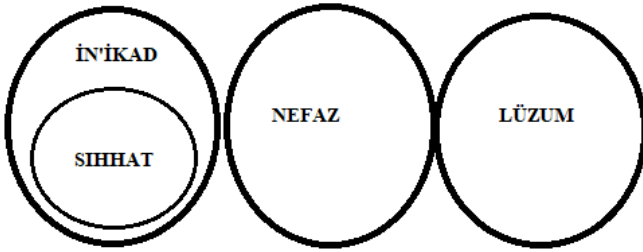
- 1-İn'ikad, sihhat ve nefaz şartları
- 2-Lüzum şartları

Fakihlerin farklı değerlendirmeleri şu şekiller ile daha net görülebilecektir:

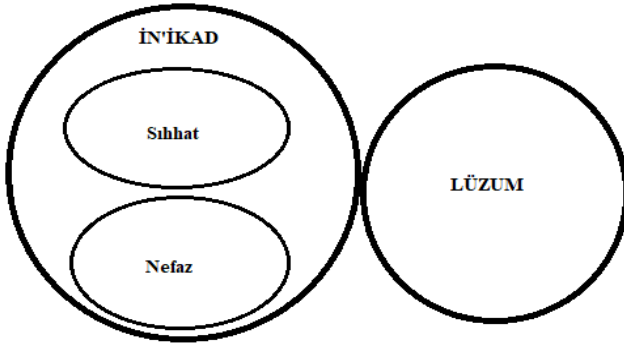
Hanefilere göre akdın kuruluş ve tamamlanma süreci

Malikilere göre akdın kuruluş ve tamamlanma süreci

Şafii ve Hanbelilere göre akdın kuruluş ve tamamlanma süreci

Şekillerden de anlaşılacağı gibi, Hanefilere göre akdin kuruluş şartları diğer şartlardan ayrı tutulmuştur. Cumhur ise kuruluş şartları ile sıhhat şartlarının birlikte olması gerektiğini düşünerek bu iki şart gurbunu tek bir başlıkta ele almıştır. Hatta Şafii ve Hanbeliler, kuruluş şartları içerisinde sıhhat şartlarıyla birlikte nefaz şartlarını da dâhil etmişlerdir.¹⁹

Ancak genel olarak bakıldığında, fakihler akdin kuruluşu ile bağlayıcılık kazanmasını ayrı değerlendirmişlerdir. Kuruluş şartları tamam olan bir akid, bazı sebeplerle hukukî olarak bağlayıcılık kazanamayabilir. Mesela, muhayyerlik hakkı bulunan şahsın icâzetiyle bağlayıcılık kazanabilen ve gayrı lazım olarak isimlendirilen akidlerde durum böyledir.

Muhayyerlikler, akdin kurulması ve kesinlik kazanması sürecinde farklı aşamalarda etkili olurlar. Mesela, akdin in'ikad aşamasında îcab-kabul ve meclis muhayyerliği söz konusu olurken, akdin lüzum aşamasında vasıf, ayıp gibi muhayyerliklerden söz etmek mümkündür.²⁰ Akidlerin bağlayıcılığını yani kesinlik kazanmasını etkileyen unsurlardan olan muhayyerliklerin birçoğu akdin kuruluşuna etki etmezken, akdin hukukî geçerliliğini sağlamada kilit rol oynayabilmektedir. Nitekim mün'akid olan ama muhayyerlik sebebiyle gayrı lâzım veya gayrı nafiz olan bir akdin, feshedilmesi daima mümkündür.

Akdin in'ikad, sıhhat, nefaz ve lüzum şartlarının akdin ilk kurulmasındaki rolünde farklı görüşlere sahip olan fakihler, muhayyerlik türleri ve muhayyerliklerin akde etkisi konusunda da ihtilafa düşmüşlerdir. Fakihlerin tümüne göre akdin her aşamasında muhayyerlik bulunabilir. Ancak bu muhayyerliklerin isimleri ve teknik özellikleri farklılık arz etmektedir.

Mesela, Şafiiler ve Hanbeliler akdin kuruluşunda meclis muhayyerliğini kabul ederken, Hanefiler aynı aşamada îcaptan dönme (Hıyaru'l-

¹⁹ Apaydın, "Mevkuf", Türkiye *Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2004), 29: 438.

²⁰ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 4: 7.

icab) ve kabul etme muhayyerliğinden bahsederler. Malikilerde ise icaptan dönmek mümkün değildir, çünkü onlara göre icap bağlayıcıdır. Ancak gerek meclis ve gerek icap-kabul muhayyerliği, kullanım olarak farklı isim ve teknik süreçlere sahip olsalar da her iki tür de akid de aynı süreç, yani tarafların iradelerini sağlıklı şekilde icra etmelerine hizmet eder.

İslam hukukunda muhayyerlikler taraflara bir hak olarak tanınması açısından iki başlıkta ele alınabilir. Birincisi, hukukun/kanunun doğrudan bireye bir hak olarak sağladığı muhayyerlikler, ikincisi ise; tarafların kendi iradelerine bağlı ön anlaşma ile belirledikleri muhayyerliklerdir.²¹ Yani, akdin gereği olanlar bireyler şart koşsun ya da koşmasın bizzat hukukun bireylere vermiş olduğu kanundan doğan muhayyerlik hakları iken, ikincisi ise yine genel sınırlarını hukukun çizdiği, bireylerin kendi iradelerine bağlı gelişen, tarafların kararlaştırdığı muhayyerlik haklarıdır.²²

Günümüz meri hukukunda “cayma hakkı” şeklinde kullanılan muhayyerlikler, işleyiş açısından farklılıklara sahip olsa da genel anlamda

²¹ Krş. Abdurrezzak Ahmed es-Senhûrî, *Nazariyyetü'l Akd* (Beyrut: Menşûrâtü'l Halebî el-Hukûkiyye, 1998), 1: 27-28; Hayreddin Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku* (İstanbul: Nesil Yayınları, 2005), 2: 291; Fikret Eren, *Borçlar Hukuku Genel Hükümler* (Ankara: S Yay., ty.), 1: 509; Safa Reisoğlu, *Borçlar Hukuku Genel Hükümler* (İstanbul: Beta Basım Yayın, 1995), 349.

²² Klasik fıkıh eserlerinde muhayyerlikler, kaynağı açısından şer'î ve şarta bağlı (*ihtiyârî*) şeklinde bir ayrıma tabi tutulmuş ve kanunun bireylere ön şartsız sağladığı muhayyerlikleri ifade için “şer'î”; tarafların kendi iradeleriyle akidde ön şart olarak belirledikleri muhayyerlikler için “şarta bağlı” ifadesi kullanılmıştır. Bkz. Kâsânî, *Bedâi'*, VII, 234; çağdaş araştırmalarda da bu ayrıma riayet edilmiştir. Bkz. Abdullah b. Muhammed b. Ahmed et-Tayyâr, *Hıyâru'l-Meclis ve'l-Ayb fi'l-Fikhi'l-İslâmî* (Riyad: Câmîatü'l-İmam Muhammed b. Suud el-İslâmiyye, 1979), 33; ayrıca bkz. Rüstem Mûsâ İbrâhim Bokermoş, *Ahkâmu Hıyâru Tühâlefü's-Şart* (Master, Câmîatü Âli Beyt, Külliyyetü's-Şerîa Kısmü'l-Fıkh, 2013), 19; İsâ Muhammed Mahmûdî, *Ahkâmu'l-Hıyâr fi'l-Muâmelâti'l-Mâliyyeti* (Master, Câmîatü Ümmü Dermâni'l-İslâmî, Külliyyetü's-Şerîati ve'l-Kanûn, 2013), 14; ilgili kaynaklarda geçen şer'î ifadesi dar anlamda kullanılmış olup, bu ifade İslam hukukundaki hükümlerin tümü için de kullanılabilir. Şer'îlik kavramıyla ilgili ayrıntılı bir çalışma örneği için bkz. Ayhan Ak, *İslam Hukuk Felsefesi (Köken ve Uyum Odaklı Analiz)* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2014), 52-63.

İslam hukukunun amaçladığı bireyin iradesine bağlı olan haklarını koruma, aldanmayı önleme gibi temel esaslara dayanmaktadır.²³

Muhayyerlikler sayı olarak İbn Nüceym (ö. 970/1563)'e göre beş tane nikah akdinde on üç tane de satım akdinde olmak üzere on sekiz, Vehbe Zuhaylî (ö. 2015)'ye göre on yedi tane, Yunus Apaydın'a göre ise otuzu aşkındır. Ömer Nasûhî Bilmen (ö. 1971) sayı belirtmemiş ancak muhayyerlikleri eserinde on beş başlıkta ele almıştır. Orhan Çeker ise net bir sayı vermemekle birlikte muhayyerlikleri yirmi dört ayrı başlıkta incelemiştir.²⁴ Akdin gereği olan ve hukuk tarafından bireylere doğrudan sağlanan muhayyerliklerin, tarafların bizzat kendilerinin belirlediği muhayyerlik çeşitlerine göre daha fazla sayıda olduğu görülmektedir.

Muhayyerlik çeşitleri hususunda net bir sayı belirtmek görüldüğü gibi mümkün değildir. Zira yapı olarak benzer muhayyerlikler tek bir başlıkta ele alındığında sayı azalırken, ince detaylar nazara alınarak yapılacak bir ayırmada sayı yükselmektedir. Ayrıca mezheplerin farklı tutum ve akit sistematığı de sayıyı etkilemektedir. Bu nedenle sayı, müelliflerin akid ve muhayyerlikler konusunu ele alış biçimine göre değişebilmektedir. Hatta akde benzeyen tasarruflar da akid çatısı altında incelendiği takdirde bu sayı belki yüzü bulabilecektir.

Ta'yin muhayyerliği, hukuk tarafından doğrudan elde edilmeyen tarafların akit yaparken başta anlaşmalarına bağlı meydana gelmektedir. Bu nedenle önce tarafların ön anlaşma ile belirledikleri muhayyerliklerin genel durumunu tespit etmek yerinde olacaktır.

2. Tarafların Ön Anlaşma İle Belirledikleri Muhayyerlikler

Tarafların kendi iradeleriyle belirledikleri muhayyerlikler, bireylere doğrudan kanundan doğan bir hak olarak verilmemektedir. Akdin tarafları,

²³ Mesela, 7.11.2013 tarihli 6502 numaralı *Tüketiciyi Koruma Kanunu*, bireylerin sözleşmelerde sahip oldukları çayma hakkının kapsam ve sürecini detaylı şekilde açıklamaktadır. Bkz. *Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun*, Md. 18, 24, 43, 47.

²⁴ Zeynüddin b. İbrahim b. Muhammed İbn Nüceym, *el-Bahru'r-Râik Şerhu Kenzi'd-Dekâik* (yy.: Dâru'l-Kitâbi'l-İslâmî, ty.), 3: 218, 5: 282; Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî*, 4: 250; Apaydın, "Muhayyerlik", 31: 26; Bilmen, *Kâmus*, 6: 55-85; Çeker, *Akidler*, 50-51, 64-78.

menfaatleri ve ihtiyaçları doğrultusunda bu muhayyerlikleri bizzat kendileri şart koşmaktadırlar. *Îrâdî muhayyerlikler* şeklinde de isimlendirilen bu muhayyerlikler, tarafların iradelerine bağlı oluşurlar. Ancak hukuk, bu tür muhayyerliklerin genel sınırlarını belirleme ve bir takım şekil şartları ileri sürme yetkisine sahiptir.

Tarafların belirlemesiyle sabit olan ön anlaşmaya bağlı muhayyerliklerin net bir sayısı yoktur. İslam hukukunun akid serbestisi anlayışı çerçevesinde bireyler, karşı tarafın haklarına zarar vermeyecek şekilde kendi haklarını güvence altına almak amacıyla, akidlerde bir takım muhayyerlik hakları isteyebilirler. Ancak sadece şart muhayyerliğinin cevazı noktasında fakihler arasında ittifak olup, diğer iradî muhayyerliklerle ilgili ihtilaf vardır.²⁵

Tarafların ön anlaşma ile belirledikleri muhayyerlikler çerçevesinde şart, vasıf, ödeme ve ta'yin olmak üzere dört temel muhayyerlikten bahsetmek mümkündür. Hanefilerin kusurlu çıkma/ayıp muhayyerliğine ait tutumları, bu muhayyerliği de şartlı muhayyerlikler çerçevesine yaklaşırsa da bu muhayyerlik, akdin gereği olan muhayyerlikler çerçevesine daha uygun düşmektedir.²⁶

3. Ta'yin Muhayyerliği

Ta'yin, Arapça "ayn" kelimesinden türemiş olup, "belirlemek, göz ile görüp tespit etmek" gibi anlamlara gelmektedir.²⁷ Terim olarak ise, kıymet ve vasıfları farklı, fiyatları ayrı ayrı belirlenmiş mallardan birisini müşterinin seçip alması veya satıcının bu mallardan birisini seçip vermesi şartıyla yapılan bir akidde meydana gelen muhayyerlik türüne, ta'yin muhayyerliği denilir.²⁸ Ta'yin muhayyerliği, tarafların akidde ön anlaşma

²⁵ Ali Bedrî Ahmed eş-Şerkâvî, *el-Hıyârâtü fi'l-Bey'* (Mısır: yy., 1990), 65; Apaydın, "Muhayyerlik", 31: 26.

²⁶ Ayrıntılı değerlendirme için bkz. Hasan Şahin, *Akidlerde Muhayyerlik Teorisi* (Doktora Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016), 132.

²⁷ İbn Manzûr, *Lisân'ül-Arab*, 13: 302.

²⁸ Bkz. Sehnûn b. Saîd et-Tenûhî, *el-Müdevenetü'l-Kübrâ* (Kâhire: Dâru'l-Hadîs, 2005), 4: 187; Muhammed Emin İbn Âbidîn, *Reddül Muhtâr ale'd-Dürri'l Muhtâr Şerhu Tenvîru'l-Ebsâr*, thk. Âdil Ahmed Abdulmevcud-Ali Muhammed Muavviz (Riyad: Dâru Âlemi'l-

ile belirledikleri muhayyerliklerden olduğu için buradaki ta'yin (*dilediği malı seçme*) hakkı, akde ilâve şartlardandır.²⁹

3.1. Ta'yin Muhayyerliğinin Meşruiyeti

Ta'yin muhayyerliğini, Şâfiîler, Hanbelîler ve Hanefîlerden Züfer (ö. 158/775) akdin mahalli meçhuliyet³⁰ taşıdığı için caiz görmemişlerdir.³¹ Hanefîlere göre kıyas deliline göre fâsid sayılan ta'yin muhayyerliği, toplumsal bir ihtiyaç olması sebebiyle, *istihsana* dayandırılarak geçerli bir muhayyerlik olarak kabul görmüştür. Yani Hanefîler, bir anlamda burada genel ihtiyacı zarurete hamledip³² ta'yin muhayyerliğini istihsana dayandırmışlardır.³³ Hanefîlerin burada başvurdukları istihsanı Vehbe Zuhaylî (ö. 2015), “maslahat ve örf” olarak yorumlamış ve bunu da *daha uygun ve daha müsamahalı olanı seçme* ihtiyacı olarak ifade etmiştir. Dolayısıyla Zuhaylî, bu muhayyerliğe şer'î gerekçe olan istihsanın maslahat ve örf şeklinde iki delile dayandığını vurgulamaktadır.³⁴

Mâlikîler ta'yin muhayyerliğini meşru kabul etmektedirler. Fakat bu konuya yaklaşımları Hanefîlere göre daha karmaşık bir yapı arz etmektedir. Zira Mâlikî mezhebine ait kaynaklarda konu, müstakil bir başlık altında doğrudan ve net bir şekilde ele alınmamış, şart muhayyerliği bünyesinde dolaylı bir yorumla tanımlayabileceğimiz şekilde işlenmiştir.

Kütüb, 2003), 7: 139; Bilmen, *Kâmus*, 6: 63-64; Muhammed Takî el-Osmânî, *Fıkhu'l-Büyükü' ale'l-Mezâhibi'l-Erbaa maa Tatbikâti'l-Muâsrati Mukârinen bi'l-Kavânini'l-Vaz'iyye* (Karaçi: Mektebetü Meârifî'l-Kur'an, 2015), 2: 932; Apaydın, “Muhayyerlik”, XXXI, 26.

²⁹ Akde ilâve şartlar konusu akitlede şart koşma serbestisi başlığı altında incelenir. Bkz. Abdurrahman Haçkalı, “İslam Hukuku Açısından Akid Serbestisi Prensibi”, *Dini Araştırmalar Dergisi* 5/13 (Ağustos 2002): 136.

³⁰ Meçhuliyetten kasıt, nizaya sebep olacak bilinmezliktir.

³¹ Nevevî, *el-Mecnû'*, 9: 230; Şerkâvî, *el-Hıyârâtü fi'l-Bey'*, 65; Muhammed Takî, *Fıkhu'l-Büyükü'*, 2: 927.

³² “Hâcet umûmî olsun husûsî olsun zarûret menzîlesine tenzîl olunur.” *Mecelle*, Md. 32; *Mecelle* şârihi Ali Haydar Efendi (ö. 1935) ta'yin muhayyerliğini, bu madde çerçevesinde yorumlamış ve kıyas muhalif olduğu halde umûmi ihtiyacın bu muhayyerliği caiz kıldığı ifade etmiştir. Bkz. Ali Haydar, *Düreru'l-Hükkâm Şerhu Mecelleti'l-Ahkâm Araçça çev: Avukat Fehmi el-Hüseynî* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ty.), 1: 38; ayrıca bkz. Muhammed Takî, *Fıkhu'l-Büyükü'*, 2: 927.

³³ Bilmen, *Kâmus*, 4: 64.

³⁴ Zuhaylî, *el-Fıkhu'l-İslâmî*, 4: 525.

Ayrıca, ta'yin muhayyerliğini çok daha teknik ve kavramsal anlamda ele alan Hanefîlerin ve bir kısım çağdaş araştırmacıların tanımı düzleminde baktığımızda Mâlikî kaynaklarda verilen örnekler ile bu konu arasında tam bir örtüşme meydana gelmemiştir. Çünkü teknik anlamda Hanefîlerin yaptığı tanımlar düzleminde bakıldığında ta'yin muhayyerliğinde akdin konusu olan *malların her birinin kıyemî olması ve tek tek fiyatlarının tespit edilmiş olması* gerekmektedir. Mâlikîlerin yaklaşımında ise *malın kıyemî olması veya ürünlerin tek tek fiyatının tespit edilmiş olması* hususu zikredilmemiştir. Bu nedenle birçok ürün arasından seçim imkanı veren onların yaklaşımı, kanaatimizce ta'yin muhayyerliğinin daha farklı ve daha geniş kapsamlı bir çeşididir.³⁵

Mâlikîler şart muhayyerliği bağlamında ele aldıkları ta'yini, iki farklı açıdan ele almışlardır: *Birincisi*, yalnızca seçme/ta'yin muhayyerliği, *ikincisi* ise hem tayin hem de şart muhayyerliğinin beraber bulunması şeklindedir. Birinci durumda akid bağlayıcı kabul edilip malı seçme dışında müşteriye fesih hakkı verilmemiş, ikincisinde ise müşteriye hem tayin hem de fesih hakkı tanınmıştır.³⁶

Ali Haydar Efendi'nin *Mecelle* şerhinin Arapça baskısında Mâlik (ö. 179/795)'in bu muhayyerliği "bâtlı" saydığı ifade edilmekte ise de bu Arapça nüshadaki bilgiyi, orijinal Osmanlıca nüshasından teyit edememiş

³⁵ Bkz. Sehnûn b. Saîd, *el-Müdevvene*, 4: 187; Muhammed b. Abdurrahman el-Hattâb el-Mâlikî el-Mağribî, *Mevâhibü'l-Celîl li Şerhi Muhtasarı Halîl* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1995), 6: 326; Muhammed b. Abdullah b. Ali el-Mâlikî el-Haraşî, *Hâşiyetü'l-Haraşî ala Muhtasarı Seydî Halîl*, thk. Şeyh Zekerriyya Umeyrât (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1997), 5: 480; Şerkâvî, *el-Hıyârâtü fi'l-Bey'*, 65.

³⁶ Mâlikîler tarafından ta'yin muhayyerliği, şart muhayyerliği ile iç içe ele alınmıştır. Şart ve ta'yin muhayyerliklerinin beraber bulunup bulunmamasına göre akid üç farklı durum arz eder: *Birincisi*, yalnızca şart muhayyerliğinin bulunduğu akid (*bey'u hıyâr*), *ikincisi*, yalnızca ta'yin/seçme hakkının bulunduğu akid (*bey'u ihtiyâr*), *üçüncüsü* ise hem şart hem de ta'yin hakkının beraber bulunduğu akid (*bey'u hıyâr ve ihtiyâr*)'dir. Bkz. Muhammed b. Ahmed b. Arefe ed-Desûkî el-Mâlikî, *Hâşiyetü'd-Desûkî ale's-Şerhi'l-Kebîr* (yy.: Dâru'l-Fikr, ty.), 3: 106.

bulunmaktayız.³⁷ Bu nedenle, ilgili konuda yazılmış olan Arapça nüshanın³⁸ hatalı olduğunu düşünmekteyiz. Mâlikî mezhebine ait temel kaynaklarda Hanefîlere göre daha farklı bir düzlemde ve bağlamda ele alınmasına rağmen, ta'yin muhayyerliğinin bâtlı sayılmadığı görülecektir. Nitekim Ömer Nasûhî Bilmen de Mâlikîlerin bunu kabul ettiğini, hatta şart muhayyerliği ile birlikte bu konuyu ele aldıklarını ifade etmektedir.³⁹ Prof. Dr. Orhan Çeker de, ta'yin muhayyerliğini Mâlik (ö. 179/795)'in kabul ettiğini belirtmektedir.⁴⁰

TDV İslam Ansiklopedisi'nin "muhayyerlik" maddesinde Mâlikîlerin ta'yin muhayyerliğini kabul ettikleri zikredilse de ilgili maddede tanımlanan ta'yin muhayyerliği, Hanefî ağırlıklı bir tanımdır. Zira Mâlikîlerin ele aldıkları örnekten hareketle ulaştığımız tanım, bizi farklı bir sonuca götürmektedir.⁴¹ Ayrıca daha önce de ifade ettiğimiz gibi Mâlikîlerin şart muhayyerliği bünyesinde farklı bir çerçevede ele aldıkları ta'yin muhayyerliği, kendi temel eserlerinde de net bir tanıma sahip değildir. Ancak Malikîlerin tanımına şu şekilde ulaşmak mümkündür, Mâlikî fakihlerden Haraşî (ö. 1690) bu konuyu anlatırken, cümle içerisinde tanım mahiyetinde şöyle bir açıklamada bulunmuştur; tercihli satış, kesinleşmiş bir akidde (batt) tek bir türün bazı adetlerinde müşteriye ta'yin/seçme

³⁷ Eserin Osmanlıca orijinal nüshası için bkz. Ali Haydar, *Dürrü'l-Hükkâm Şerhu Mecelleti'l-Ahkâm*, İstanbul: Marmara Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Kitaplığı Nâdir Eserler, 359-367.

³⁸ Kitabın bu nüshasını Arapça'ya avukat Fehmî Hüseyinî kazandırmıştır. Kitabın tam künyesi "Ali Haydar, *Dürrü'l-Hükkâm Şerhu Mecelleti'l-Ahkâm Arapça çev: Avukat Fehmî el-Hüseyinî* (Beirut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ty.)," şeklindedir.

³⁹ Bilmen, *Kâmus*, 6: 65.

⁴⁰ Çeker, *Akidler*, 70.

⁴¹ İlgili maddede tanım şu şekildedir: "Kıymet yahut vasıfları farklı birkaç şeyin fiyatları ayrı ayrı belirtilerek alıcının bunlardan dilediğini alması veya satıcının dilediğini vermesi kaydıyla yapılan satım sözleşmesinde tanınan seçim hakkıdır." Apaydın, "Muhayyerlik", 31: 28. Apaydın'ın verdiği tanıma göre, tayin muhayyerliğinin geçerliliği için ürünlerin kıymeti ve farklı vasıflara sahip olması ayrıca birkaç ürün arasından seçme imkanının bulunması gerekmektedir. Malikîlere göre ise kıymeti mallarda olduğu gibi misli mallarda da tayin muhayyerliğinin cereyan edebileceğini hatta ürünlerin sayısının da fazla olabileceğini belirtmek gerekir.

hakkı vermektir.⁴² Şerkâvî de bu ifadeden hareketle, Mâlikilerde ta'yin muhayyerliği için şöyle bir değerlendirmede bulunmaktadır; "Bu tanıma göre ta'yin muhayyerliği, bir fesih hakkı değil bir tercih hakkını ifade etmektedir. Zira muhayyer olan birey, sadece akde konu olan mallardan birisini seçme hakkına sahiptir. Bu yönüyle ta'yin muhayyerliği, şart muhayyerliğinden ayrılmaktadır."⁴³ Sonuç olarak Mâlikilerin yaklaşımına göre ta'yin muhayyerliğini şu şekilde tanımlamak mümkündür: Satış akdinde, fiyatı tespit edilmiş olan adetli ürünlerden birisini seçmek konusunda müşterinin veya satıcının sahip olduğu seçimlik hakka ta'yin muhayyerliği denilir. Görüldüğü gibi burada ürünlerin kıyemi olmasından veya bir sayı ile sınırlandırılmasından bahsedilmemektedir.

3.2. Ta'yin Muhayyerliğinin Meydana Gelmesi

Tayin muhayyerliğinin meydana gelebilmesi için öncelikle akdin kuruluş ve geçerlilik şartlarını sağlaması gerekmektedir. Yani mün'akid ve sahih olan bir akid kurulmalı ve ayrıca tarafların tayin muhayyerliğini akdin ek bir şartı olarak belirlemeleri gerekmektedir. Tayin muhayyerliği hakkı müşteriye tanımlanabileceği gibi, satıcıya da tanımlanabilecektir. Şöyle ki, müşteri fiyatları belirlenen sayılı ürünlerden birisini satış sonrası seçme hakkını elde edebileceği gibi satıcı da satış sonrası fiyatı belirlenmiş olan ürünlerden dilediğini müşteriye teslim etme hakkını elde edebilecektir. Buradaki her iki durum da tayin muhayyerliği çerçevesinde ele alınır.

Ta'yin muhayyerliğini kabul eden başta Hanefiler ve Maliki fakihlere göre, muhayyerliğin geçerli olabilmesi için akdin belli şartları taşıması gerekmektedir. Bu şartlar şöyledir:⁴⁴

⁴² Haraşî, *Hâşiyetü'l-Haraşî*, 5: 480.

⁴³ Şerkâvî, *el-Hıyârâtü fi'l-Bey'*, 65-66.

⁴⁴ Bilmen, *Kâmus*, 6: 63-64; Zuhaylî, ta'yin muhayyerliğine ait şartları sıralarken Hanefilere atıfla bu şartları belirlemiştir. Bkz. Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî*, 4: 525-526; daha önce de izah edildiği üzere, Mâlikî kaynaklarda ta'yin muhayyerliğinin varlığı tespit edilse de bu muhayyerliğe ait şartlar Hanefî kaynaklarda olduğu gibi net bir şekilde tespit edilememektedir. Bkz. el-Haraşî, *Hâşiyetü'l-Haraşî*, 5: 480.

1-Hanefilere göre, malın iyisini, ortasını veya kötüsünü seçebilme düşüncesiyle, akidlerde ta'yin, en fazla üç ürün arasından yapılabilir. Dört veya daha fazla ürün için ta'yin muhayyerliği geçersiz sayılmış ve muhayyerliğin oluşmayacağına hükmedilmiştir.⁴⁵ Mâlikîlere göre ise ta'yin muhayyerliğinde seçilecek olan malın sayısına bir sınır getirilmemiştir. Hatta yirmi ürün arasından bile müşteri seçim yapabilme imkanına/hakkına sahiptir.⁴⁶

2-Hanefilere göre, akdin konusu olan malın, ta'yin için mutlaka kıyemî olması, mislî ise farklı cins ürünlerden olması gerekmektedir. Çünkü cinsi farklı olmayan mislî mallar, hep birbirinin aynısı olduğu için, ta'yine ihtiyaç bırakmamaktadır.⁴⁷ Mâlikîlerin ilk dönem klasik kaynaklarında malın kıyemî yahut mislî olması ile ilgili açık ve net bir bilgi yer almamakla birlikte, Muhammed Takî onların aynı sınıf ve cins mallarda bile ta'yin muhayyerliğini kabul ettiklerini belirtir. Buna gerekçe olarak da Karâfî'nin (ö. 684/1285) "Aynı cins olsalar bile, iki elbiseden birisini veya yüz elbiseden ellisini seçmek üzere satışın geçerli olacağı" yönündeki değerlendirmesini⁴⁸ kaynak gösterir. Hanefilerin ta'yin yapılacak malları üç ile sınırlandırmasının gerekçesi olarak malın iyi, kötü ve orta derecede olabileceği şeklindeki açıklamalarını yeterli bulmayan Muhammed Takî, Hanefilerin "mislî mallardan sayılıp cinsi farklı olan hububatın, buğday, arpa ve mercimek gibi farklı cinslerde olması durumunda ta'yin sözü konusu olabileceğini, cinsi aynı olan meselâ buğdaylar arasında ise bir ta'yinin

⁴⁵ İbn Âbidîn, *Reddü'l Muhtâr*, 7: 139.

⁴⁶ Sehnûn b. Saîd, *el-Müdevvene*, 4: 203.

⁴⁷ İbn Âbidîn, *Reddü'l Muhtâr*, 7: 138-140; Kıyemî mal: Piyasada birebir aynısı bulunmayan, standart olmayan mal demektir. Kıyemî malların değeri ayrı ayrı tespit edilmektedir. Mislî mal: Piyasada birebir aynısı bulunan standart mala denir. Mislî malların değeri hep aynı olup aynı piyasada tek bir fiyata satılır. Tanımlar için Bkz. Ebû Ceyb, *el-Kâmûsu'l-Fikhî*, 311, 344; Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 310, 381 ve ayrıca detaylı değerlendirmeler için bkz. Hacak, "Mal", XXVII, 461-465; Beşir Gözübenli, "Kıyemî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2002), 25: 540-541; Hasan Hacak, "Mislî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2005), 30: 187-188.

⁴⁸ Ebu'l-Abbâs Şihâbüddin Ahmed b. İdrîs b. Abdurrahman el-Karâfî el-Mâlikî, *ez-Zahîra* (Beirut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1994), 5: 32.

söz konusu olamayacağı” düşüncesini eleştirmektedir. Ona göre, misli olarak nitelenen buğdaylar, aynı cins ürünler olmakla birlikte iyi, kötü veya orta kalitede olması açısından ve bölgeden bölgeye farklı özellikler taşıması yönüyle değişebilecektir. Şu halde aynı cins ürünler arasında da ta’yine ihtiyaç vardır. Ayrıca Muhammed Takî, günümüz dünyasında üretimin çok çeşitlenmesi, farklı renk ve özelliklerde ürünlerin çoğalması ve eskiden kıyemî olarak nitelenen birçok ürünün teknolojinin gelişmesiyle birlikte artık misli özelliklere sahip olması nedeniyle ta’yin yapılacak ürünlerin, Mâlikîlerin de kabul ettiği gibi, ihtiyaca göre sayısının değişebileceği ve misli mallarda da ta’yinin söz konusu olacağı görüşünü savunur.⁴⁹

Kıyemî ve misli malların özelliklerinin günümüz şartları açısından yeniden yorumlanması ve tespit edilmesi ihtiyacı bizim de kabul ettiğimiz ayrı bir husus olarak durmaktadır. Bu durumda Hanefiler açısından da ta’yin yapılabilecek ürünlerin vasıflarının yeniden tespit edilmesi gerekmektedir. Ayrıca muhayyerliklerde temel gaye bireyin iradesini korumak ve aldanmasını önlemek olduğuna göre, akidlerde nizaya yol açmayacak şart koşmalar, akid serbestisi çerçevesinde yorumlanmalıdır. Şu halde toplum tarafından kabul görece ve bireyler arasında nizaya yol açmayacak şekilde, menüde yer alan misli mallarda da ta’yin muhayyerliğinin söz konusu olabileceğini düşünmekteyiz. Misli mallarda ta’yin muhayyerliğinin geçerli olacağını düşünen Mâlikîler açısından tanımı şu şekilde geliştirmek de mümkündür: Fiyatları belirlenmiş olan misli veya kıyemî mallardan birisini müşterinin veya satıcının seçme hakkına sahip olmasına ta’yin muhayyerliği denir.

3-Ta’yin muhayyerliğinin süresi akid esnasında mutlaka belirlenmelidir. Süresi belirlenmeyen muhayyerlik, akdi fâsid kılıcı bir etkiye sahiptir. Bu süre, şart muhayyerliğinde fakihlerin tespit ettikleri süre ile aynıdır. Şart muhayyerliğinde süre Ebû Hanîfe’ye göre üç gün, İmâmeyn’e

⁴⁹ Muhammed Takî, *Fıkhu'l-Büyük*, 2: 928-931.

göre tarafların anlaşmışları herhangi bir süre iken, Mâlik (ö. 179/795)'e göre akdin türüne göre değişen sürelerdedir.⁵⁰

4-Satıcının veya müşterinin, akidde teklif edilen ta'yin muhayyerliğini açıkça kabul etmesi gerekmektedir.⁵¹ Zira bu konuda vasıf muhayyerliğinde olduğu gibi delaleten şart koşmalar geçerli sayılmamıştır.

3.3. Ta'yin Muhayyerliği Bulunan Akdin Hukukî Yapısı ve Bağlayıcılığı

Ta'yin muhayyerliği, in'ikad ve sıhhat şartları gerçekleşmiş olan akdin nefaz aşamasında meydana gelmektedir. Ancak karşılıklı irade beyanlarıyla sahit bir şekilde gerçekleşen akid, mün'akid, sahit ve lazımdır. Bireyin sahip olduğu ta'yin muhayyerliği hakkını kullanıncaya kadar akid, bağlayıcılık açısından değil işlerlik kazanma açısından mevkuf olup askıda beklemektedir. Gerekli tercih/seçim yapıldığında akid nâfiz/işler hale gelmektedir. Ta'yin muhayyerliği, bireye fesih hakkı sağlamadığı, sadece seçili ürünlerden birisini satış sonrası tercih hakkı sağladığı için,⁵² akid lâzım/bağlayıcıdır. Yani bu muhayyerlik akdin kuruluş, sıhhat ve lüzum şartlarına negatif yönde etki etmemektedir. Hatta bu muhayyerlik nefaz şartlarına da negatif yönde etki etmemekte, seçim hakkı olan tarafın seçim yapmayarak akdi geçersiz kılma yönünde bir irade ortaya koyması da mümkün olmamaktadır.

Ta'yin muhayyerliğinde bireye tanınan hak, bir fesih hakkı değildir. Mesela, fiyatları belirlenmiş olan üç otomobilden birisini almak üzere müşteri satıcı ile sözleşme yapsa ve muhayyerliğin üç gün olması konusunda da anlaşsalar, bu durumda muhayyerliği bulunan taraf bu otomobillerden birisini seçerek karşı tarafla anlaşmışları miktarda parayı öder ve akdi nâfiz (işler) hale getirir. Ancak müşterinin bu muhayyerliği, kendisi-

⁵⁰ Burhanüddin Ebu'l-Hasan Ali b. Ebî Bekr el-Ferğânî el-Merğînânî, *el-Hidâye Şerhi Bidâyeti'l-Mübtedî*, thk. Muhammed Adnân Derviş (Beyrut: Dâru'l-Erkam b. Ebi'l-Erkam, ty.), 3: 29; Ebu'l-Velid el-Kurtubî İbn Rüşd, *Bidâyeti'l-Müctehid ve Nihâyeti'l-Muktesid* (Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 2006), 2: 200.

⁵¹ İbn Âbidîn, *Reddül Muhtâr*, 7: 141.

⁵² Krş. İbn Âbidîn, *Reddül Muhtâr*, 7: 139.

ne akidden vazgeçme hakkı sağlamaz. Görüldüğü gibi buradaki muhayyerlik, *bir fesih hakkı değil bir tercih hakkı olup, yapılan işlem de akde nefaz kazandırma/faal hale getirme işlemidir.*

3.4. Ta'yin Muhayyerliğinin Etkili Olduğu Akidler

Ta'yin muhayyerliği, satım ve kiralama gibi bedelli ve lâzım akidlerde meydana gelmektedir. Gayrı lâzım, bedelsiz, konusu mal veya menfaat olmayan akidlerde; nikah gibi feshi mümkün olmayan akidlerde ve ta'yin yapılamayacak türden satım akidlerinde bu muhayyerlik geçerli sayılmamıştır. Meselâ Hanefilere göre, standart ürünlerin (*misli*) satıldığı bir satıcıdan mal alınırken, akidde ta'yin muhayyerliği şartı koşulamaz. Yine mesela, yapısı itibarıyla bağlayıcı olmayan bir hibe akidinde hibe edilecek mallar arasında ta'yin söz konusu değildir, hibeyi kabul edenin ta'yin muhayyerliği hakkından söz edilemez.⁵³ Bu örnekte şu da akla gelebilir; hibe akidinde hibe eden taraf karşı tarafa birkaç mal içerisinden seçim imkanı sunabilir. Bu geçerli bir işlemdir. Ancak bu hak ta'yin muhayyerliği olarak nitelenemez, zira ta'yin muhayyerliği hakkı geri alınamaz bir haktır. Hibede ise birey bu hakkı geri alabildiği gibi, yaptığı hibeden de topyekûn dönebilme imkanına sahiptir.

3.5. Ta'yin Muhayyerliğinin Hükümleri

Tayin muhayyerliği hakkı, akdin her iki tarafı için de tanınabilir. Gerek müşteri gerek satıcı tespit edilmiş olan mallardan birisini vermek veya almak şeklinde seçimlik hakka sahip olabilir. Ayrıca ta'yin muhayyerliği olan taraf bu hakkını satış sonrası kullanabilecektir. Satış öncesi bu hakkın kullanılması söz konusu değildir.⁵⁴

Ta'yin muhayyerliğinde sürenin dolmasıyla birlikte, karşı tarafın mağdur olmaması için, muhayyerliği elinde bulunduran tarafın mutlaka bir seçim yapması ve malın bedelini satıcıya ödemesi gerekmektedir. Bu seçim, söz ile olabildiği gibi, mallardan birisini satmak ve hibe etmek gibi

⁵³ Bkz. İbn Âbidîn, *Reddü'l Muhtâr*, 7: 139.

⁵⁴ Sehnûn b. Saîd, *el-Müdevene*, 4: 187; İbn Âbidîn, *Reddü'l Muhtâr*, 7: 139; Bilmen, *Kâmus*, 6: 63-64; Muhammed Takî, *Fıkhü'l-Büyû'*, 2: 932; Apaydın, "Muhayyerlik", 31: 26.

temellük ifade eden bir fiil ile de gerçekleşebilir. Süre dolduğu halde seçim yapmamış olan taraf, Hanefîler'e göre seçim yapmaya zorlanır (*icbar*).⁵⁵ Fakat Mâlikîlere göre, birey icbar edilmeyerek ta'yin muhayyerliğine konu olan mallara, yarı yarıya ortak kabul edilir.⁵⁶

Muhayyerliği elinde bulunduran tarafın vefatı durumunda, bu hak vârislere intikal etmektedir. Böylece vârisler, mallar arasında ta'yin yaparak miras kalan maldan bedeli satıcıya ödemek zorundadırlar.⁵⁷ Hanefîlere göre, süre konusunda şart muhayyerliği ile aynı hükme sahip olan ta'yin muhayyerliği, şart muhayyerliğinin vârislere intikal etmemesi yönüyle farklılaşmaktadır. Buradaki farklılaşmanın nedeni ise Hanefîlere göre ta'yin muhayyerliğinin, akdin lüzumunu/bağlayıcılığını etkilememesidir. Zira daha önce de geçtiği üzere ta'yin hakkı bir fesih hakkı değil, sadece müstakil bir seçim hakkıdır. Yani akdin tüm şartları gerçekleşmiş, fakat işler hale gelmesi (*nefaz*), muhayyerlik hakkı bulunan tarafın ta'yin hakkını kullanmasını beklemektedir. Bu hak kullanıldığında akid işler/nafiz hale gelmekte ve akdin diğer şartları etkilenmemektedir. Bu nedenle bu hak, her iki tarafın akidle ilgili olan bağlayıcılığını etkilememekte ve malın mülkiyetini mecbûrî olarak karşı tarafa intikal ettirmektedir.⁵⁸ Elbette bu hüküm, ta'yin muhayyerliğinin müstakil bulunduğu durumlarla ilgili olup, şart muhayyerliği ile beraber bulunması durumunda hüküm, şart muhayyerliğine göre şekillenecek ve Hanefîlere göre varislere intikal etmeyecektir.

Akidlerde muhayyerliklerin varislere intikal etmesi konusunda fakihler arasında farklı düşünceler vardır. Cumhuriyet, mala bağlı tüm hakların varislere intikal edeceğinden hareketle muhayyerliğin neredeyse her türünün varislere intikal edeceği görüşünü savunur.⁵⁹ Hanefîler ise; şart,

⁵⁵ Buradaki zorlama, ikrah anlamındaki kanun dışı zorlama değil, icbar ile ifade edilen kanûnî zorlama anlamındadır. Bkz. Bilmen, *Kâmus*, 6: 63.

⁵⁶ Desûkî, *Hâşiyetü'd-Desûkî*, 3: 107.

⁵⁷ Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî*, 4: 526.

⁵⁸ Krş. Muhammed Takî, *Fıkhü'l-Büyükü*, 2: 934.

⁵⁹ İbn Rüşd, *Bidâye*, 2: 202; Nevevî, *el-Mecmû'*, 9: 246. Ayrıca bkz. Çeker, *Akidler*, 76; Apaydın, "Muhayyerlik", 31: 28.

görme ve şüf'a gibi bireyin kendi şahsî görüşüyle karar vereceği muhayyerliklerin varislere intikal etmeyeceğini, ancak ayıp, vasıf ve tayin gibi mala bağlı muhayyerliklerin intikal edeceğini savunur.⁶⁰

Muhayyerliklerin genel olarak varislere intikalinde Hanefiler şahsi-lik ilkesini dikkate aldıkları görülür. Zira bireyin kişisel tercihlerini barındıran muhayyerlikler varislere intikal etmezken, objektif nedenlere dayanan muhayyerlikler varislere intikal edebilecektir. Tayin muhayyerliğinde satış sonrası belirli ürünler arasından bireyin ihtiyacı olan mallardan birisini seçmesi şahsi tutumundan çok, malın iyisini seçebilme düşüncesine dayandığı için objektif kriterlere göre tercih yapılabilecektir. Böylece muhayyerlik hakkı olan birey vefat etse bile onun varisleri tayin hakkını objektif ölçüler çerçevesinde kullanabilecektir.

Birden çok malı ilgilendirmesi yönüyle, malî açıdan ta'yin muhayyerliğinde tazmin konusu önem arz etmektedir. Tazmin sorumluluğu, malın kabz edilip edilmemesine göre değişmektedir. Hanefilere göre, muhayyerliği bulunan müşteri, malların tümünü teslim almış ve bu seçim yapacağı mallardan birisi de kendi elinde zayi olmuşsa, bu zayi olan mal, akdin konusu kabul edilerek tazmin, müşteriye yüklenmektedir. Mallar satıcının elinde bulunurken zayi olmuşsa, müşteri geriye kalan mallardan birisini ya da tek bir mal kalmışsa, onu alma hakkına sahiptir.⁶¹ Bu durumda telef olan malların tazmini, satıcıya yüklenmiştir.

Mâlikîlerin ise bu hususta iki farklı görüşü vardır; *birincisi*, telef olan malın bedelini, müşteri ve satıcı yarı yarıya tazmin eder ve diğer mal/mallarda ortak kabul edilirler. *İkincisi ise* telef olan malın bedelinin

⁶⁰ Aynî, *el-Binâye*, 6: 280; Ali Haydar, *Dürrü'l-Hükkâm*, 1: 261; Bilmen, *Kâmus*, 6: 63. Ayrıca bkz. Çeker, *Akidler*, 76; Apaydın, "Muhayyerlik", 31: 28. Mecelle'de vasıf ve tayin gibi muhayyerliklerin varislere intikal edeceği şart, ödeme, görme ve aldatılma gibi muhayyerliklerin intikal etmeyeceği ifade edilmektedir. Bkz. *Mecelle*, Md. 306, 311, 315, 319, 321, 358. Hanefilere göre ölümle sona eren muhayyerlikler bağlı bulundukları bir kısım akidleri geçersiz kılarken bir kısmını da bağlayıcı kılmaktadır. Bu husus gelecek bölümde muhayyerlik türleri kısmında detaylı şekilde ele alınacaktır.

⁶¹ Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî*, 4: 526-527.

yarısını müşteri öder ve diğer mal ya da malları iade etme hakkı meydana gelir.⁶²

Sonuç

Kıyemî-mislî ayrımı İslam borçlar ve eşya hukukunda bir çok konuya dayanak teşkil eden bir ayrımdır. Ancak günümüz teknolojisi ve beşeriyetin ulaştığı imkanlar çerçevesinde bu kavramların içeriğinin güncellenmesi ve ürünlerin yeniden kıyemi ve misli özelliklerinin belirlenmesi bir ihtiyaç olarak durmaktadır. Muhayyerliklerden beklenen bireyin iradesini koruma ve aldanmasını önleme olduğuna göre, akidlerde nizaya yol açmayacak şart koşmalar, akid serbestisi çerçevesinde yorumlanmalıdır. Bu nedenle toplum tarafından kabul görecektir ve bireyler arasında nizaya yol açmayacak şekilde Malikilerin de kabul ettiği gibi menüde yer alan gerek kıyemî gerek misli mallarda ta'yin muhayyerliğinin söz konusu olabileceğini düşünmekteyiz.

Ta'yin muhayyerliği, bireye fesih hakkı sağlamadığı, sadece belirli ürünlerden birisini satış sonrası seçim hakkı sağladığı için,⁶³ akid lâzım/bağlayıcı kabul edilir. Yani tayin muhayyerliği akdin kuruluş, sıhhat ve lüzum şartlarına tesir etmemektedir. Hatta bu muhayyerlik akdin nefazi/işlerliği çerçevesinde ele alınsa da nefaz şartını negatif yönde etkilememekte, böylece seçim hakkı olan tarafın seçim yapmayarak akdi geçersiz kılma yönünde bir irade ortaya koyması da mümkün olmamaktadır.

Modern sözleşmelerde kanun tarafından onama ve cayma hakkı şeklinde bireylere sunulan ve tarafların hak kayıplarını koruyucu bir husus olarak yer alan cayma hakları, muhayyerlik konusu içerisinde mütalaa edilmelidir. Bu yönüyle İslam hukukundaki muhayyerlikler, modern kanunlardaki seçimlik haklara da kaynaklık ettiğini düşünmekteyiz. Ayrıca, toplumsal bir ihtiyaç olmasına rağmen tayin muhayyerliğinin gü-

⁶² Sehnûn b. Saîd, *el-Müdeveve*, 4: 187; Karâfi, *ez-Zahîra*, : 46; Desûkî, *Hâşiyetü'd-Desûkî*, 3: 107; Muhammed Takî, *Fıkhü'l-Büyyû'*, 2: 933.

⁶³ Krş. İbn Âbidîn, *Reddû'l Muhtâr*, 7: 139.

nümüz meri hukukunda yer almaması, buna karşın İslam borçlar hukukunda bu detaya yer verilmesinin de önemli bir husus olduğu kanaatindeyiz.

Kaynakça

- Ak, Ayhan. *İslam Hukuk Felsefesi (Köken ve Uyum Odaklı Analiz)*, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2014.
- Ali Haydar. *Düreru'l-Hükkâm Şerhu Mecelleti'l-Ahkâm*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Kitaplığı Nâdir Eserler, ty.
- Ali Haydar. *Düreru'l-Hükkâm Şerhu Mecelleti'l-Ahkâm*. Çev. Avukat Fehmî el-Hüseynî. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ty.
- Apaydın, Hacı Yunus. "Mevkuf", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 29: 438-440. İstanbul: TDV Yayınları, 2004.
- Apaydın, Hacı Yunus. "Muhayyerlik", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 31: 25-30. İstanbul: TDV Yayınları, 2004.
- Bardakoğlu, Ali. "Bey", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 6: 13-19. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Bardakoğlu, Ali. "Fesih", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 7: 429-436. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Bilmen, Ömer Nasûhî. *Hukûk-ı İslâmiyye ve Istilâhâtı Fikhiyye Kâmusu*. İstanbul: Bilmen Basımevi, 1970.
- Buhârî, Muhammed b. İsmail Ebû Abdullah. *Sahîhü'l-Buhârî*. thk. Muhammed Züheyr b. Nâsır en-Nâsır. Dimeşk: Dâru Tûğî'n-Necât, 1422.
- Buhûtî, Mansûr b. Yûnus. *er-Ravdu'l-Murbi' Şerhu Zâdi'l-Müstekni'*. yy.: Müessesetü'r-Risâle, ty.
- Çeker, Orhan. *İslam Hukukunda Akidler*. Konya: Tekin Kitabevi, 2014.
- Dalgın, Nihat. "İslam Hukukuna Göre Satım Sözleşmesi Açısından Mal Kavramı", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11/11 (1999): 97-127.
- Desûkî, Muhammed b. Ahmed b. Arefe el-Mâlikî. *Hâşiyetü'd-Desûkî ale's-Şerhi'l-Kebîr*. yy.: Dâru'l-Fikr, ty.
- Ebû Ceyb, Sa'dî. *el-Kâmûsu'l-Fikhî Lugaten ve Istilâhen*. Dimeşk: Dâru'l-Fikr, 1988.
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî. *es-Sünen*. thk. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd. Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, ty.
- Erdoğan, Mehmet. *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2005.
- Eren, Fikret. *Borçlar Hukuku Genel Hükümler*. Ankara: S Yayınları, ty.
- Fîrûzâbâdî, Muhammed b. Yakub. *el-Kâmûsu'l-Muhît*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2012.
- Gözübenli, Beşir. "Kiyemî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 25: 540-541. İstanbul: TDV Yayınları, 2002.

- Hacak, Hasan. "Misli", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 30: 187-1885. İstanbul: TDV Yayınları, 2005.
- Hacak, Hasan. "Mal", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 27: 461-465. İstanbul: TDV Yayınları, 2003.
- Haçkalı, Abdurrahman. "İslam Hukuku Açısından Akid Serbestisi Prensibi", *Dini Araştırmalar Dergisi* 5/13, (Ağustos 2002): 120-136.
- Haraşî, Muhammed b. Abdullah b. Ali el-Mâlikî. *Hâşiyetü'l-Haraşî ala Muhtasarı Seydî Halîl*, thk. Şeyh Zekeriyya Umeyrât. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1997.
- Hattâb, Muhammed b. Abdurrahman el-Mâlikî el-Mağribî. *Mevâhibü'l-Celîl li Şerhi Muhtasarı Halîl*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1995.
- İbn Âbidîn, Muhammed Emin. *Reddü'l Muhtâr ale'd-Dürri'l Muhtâr Şerhu Tenvîru'l-Ebsâr*. thk. Âdil Ahmed Abdulmevcud-Ali Muhammed Muavviz. Riyad: Dâru Âlemi'l-Kütüb, 2003.
- İbn Kudâme, Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullah b. Ahmed b. Muhammed. *el-Muğni ve's-Şerhu'l-Kebîr alâ Metni'l-Mukni' fi'l-Fikhi'l-İmam Ahmed b. Hanbel*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1994.
- İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Cemaleddin Muhammed b. Mükerrrem. *Lisân'ül-Arab*. Kahire: Dâru'l Mearif, 1119.
- İbn Nüceym, Zeynüddin b. İbrahim b. Muhammed. *el-Bahru'r-Râik Şerhu Kenzi'd-Dekâik*. yy.: Dâru'l-Kitâbi'l-İslâmî, ty.
- İbn Rüşd (el-Cedd), Ebu'l-Velîd Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî. *el-Beyânu ve't-Tahsîlu ve's-Şerhu ve't-Tevcihu ve'Ta'lîlu li Mesâilî'l-Müstehrace*. thk. Muhammed Hacî vd. Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1988.
- İbn Rüşd (el-Hafîd), Ebu'l-Velîd el-Kurtubî. *Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihâyetü'l-Muktesid*. Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 2006.
- Kadrî Paşa. *Mürşidü'l Hayrân İla Marifeti Ahvali'l İnsan*. Bulak: Matbaatü Kübra'l-Emîriyye, 1891.
- Kal'acî, Muhammed Revvâs. *el-Mevsûatü'l-Fikhiyye el-Müeyyessa*. Beyrut: Dâru'n-Nefâes, 2010.
- Karadâğî, Ali Muhyiddin Ali. *Mebdeü'r-Rızâ fi'l-Ukûd Dirâsetün Mukâranatün fi'l-Fikhi'l-İslâmî*. Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1985.
- Karâfî, Ebu'l-Abbâs Şihâbuddîn Ahmed b. İdrîs b. Abdurrahman el-Mâlikî. *ez-Zahîra*. Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1994.
- Karahisârî, Mustafa b. Şemseddin el-Ahterî. *Ahterî-i Kebîr*. İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1310.
- Karaman, Hayreddin. *Mukayeseli İslam Hukuku*. İstanbul: Nesil Yayınları, 2005.
- Karaman, Hayreddin. "Akid", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 1: 251-256. İstanbul: TDV Yayınları, 1989.
- Kâsânî, Alaaddin Ebi Bekr b. Mes'ud. *Bedâi'u's-San'ât fi Tertîbi's-Şerâi'*, Kâhire: Dâru'l-Hadîs, 2005.

- Mahmûdî, İsâ Muhammed. *Ahkâmu'l-Hıyâr fi'l-Muâmelâti'l-Mâliyyeti*, (Master, Câmîatiü Ümmü Dermânî'l-İslâmî, Külliyyetü'ş-Şerîati ve'l-Kanûn, 2013).
Mecelletü'l-Ahkâmî'l-Adliyye. haz. Heyet. thk. Necîb Havâvînî. yy., ty.
- Merğînânî, Burhanüddin Ebu'l-Hasan Ali b. Ebî Bekr el-Ferğânî. *el-Hidâye Şerhi Bidâyeti'l-Mübtedâ*, thk. Muhammed Adnân Dervîş. Beyrut: Dâru'l-Erkam b. Ebi'l-Erkam, ty.
- Muhammed Takî, el-Osmânî. *Fıkhü'l-Büyû' ale'l-Mezâhibi'l-Erbaa maa Tatbîkâti'l-Muâsıratı Mukârinen bi'l-Kavânîni'l-Vaz'ıyye*. Karaçi: Mektebetü Meârifi'l-Kur'an, 2015.
- Müslim, b. Haccâc Ebu'l-Hasen el-Kuşeyrî en-Nisâburî. *Sahîhü'l-Müslim*, thk. Muhammed Fuâd Abdalbâkî. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsî'l-Arabî, ty.
- Nevevî, Ebû Zekerıyyâ Muhyiddin b. Şeref. *Kitâbu'l-Mecmû' Şerhu'l-Mühezzeb li'ş-Şîrâzi*. Cidde: Mektebetü'l-İrşâd, ty.
- Reisoğlu, Safa. *Borçlar Hukuku Genel Hükümler*. İstanbul: Beta Basım Yayın, 1995.
- Rüstem Mûsâ, İbrâhim Bokermoş. *Ahkâmu Hıyâru Tühalefü'ş-Şart* (Master, Câmîatiü Âli Beyt, Külliyyetü'ş-Şerîa Kısmü'l-Fıkh, 2013).
- Sehnûn b. Saîd, et-Tenûhî. *el-Müdevvenetü'l-Kübrâ*. Kâhire: Dâru'l-Hadîs, 2005.
- Senhûrî, Abdurrezzak Ahmed. *Nazariyyetü'l Akd*. Beyrut: Menşûrâtü'l Halebî el-Hukûkiyye, 1998.
- Şerkâvî, Ali Bedrî Ahmed. *el-Hıyârâtü fi'l-Bey'*. Mısır: yy., 1990.
- Şirbînî, Muhammed b. Muhammed el-Hatîb. *Muğni'l-Muhtâc ilâ Ma'rifeti Meânî elfâzi'l-Minhâc*. yy.: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1994.
- Tayyâr, Abdullah b. Muhammed b. Ahmed. *Hıyâru'l-Meclis ve'l-Ayb fi'l-Fıkhî'l-İslâmî*. Riyad: Câmîatiü'l-İmam Muhammed b. Suud el-İslâmiyye, 1979.
- Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun*. Md. 18, 24, 43, 47. (<http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/11/20131128-1.htm>)
- Yüksek, Ali. *İslam Hukuk Tarihinde Taberî Mezhebi*, Samsun: Üniversite Yayınları, 2014.
- Zeydan, Abdulkerim. *el-Medhal li Dirâseti'ş-Şer'ıyyeti'l İslamiyye*. Beyrut: Müesse-setü'r-Risâle, 2006.
- Zuhaylî, Vehbe. *el-Fıkhü'l-İslâmî ve Edilletuhû*. Dimeşk: Dâru'l-Fıkr, 1985.

